

05 AGUSTOS 1987

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAXE : 1

"CUMHURİYETİMİZİN 60. YILINA ARMAĞAN"

KAYSERİ — 1983

MEVLÂNÂ'NIN İDARECİLERE TAVSİYELERİ

Dr. H. Ahmet SEVGİ

Mevlânâ, yaşadığı toplumun bir ferdi olarak, cemiyetin mümessilleri olan, sultan ve idâreciler hakkında çeşitli görüşler arzeder. Eserlerinde devrinin hükümdâr ve idârecilerini tenkid edip, onların iyi ve kötü vasıflarını misâl ve teşbihlerle açıklar.

O, hiçbir değer ve meziyeti olmayan, halkın sırtından geçinen, hükümdâr ve idârecileri cenâzeye benzetip, kimseye yük olmamayı, her mevkiinin üstünde tutar :

«Beylik, vezirlik, pâdişahlık adı, gerçekte ölümdür, derttir, can vermedir. Kul ol da, yeryüzünde at gibi hür yürü. Cenâze gibi kimsenin boynuna binme (1).»

Zaten Mevlânâ'ya göre gerçek hürriyet, maddî kayıtlardan kurtulup, malı - mülkü kendine kul - köle edip, onların esiri olmaktır :

«Ey oğul ! bağı çöz, âzad ol ! Ne zamana kadar gümüş ve altunun esiri olacaksın (2).»

Hayatı boyunca mal peşinde koşan, altın ve gümüşün esiri olan insanlar, zengin bile olsalar, yoksul kimseler kadar hür ve mes'ut yaşayamazlar. Böyle kimseler, servetleri tükenir, korku ve endişesi içerisinde ömürlerini harcarlar. Fakat maddî bağlardan kurtulmak, işi gücü bırakıp, kazançtan da vazgeçmek demek değildir. Allah sevgisi, rızâsı, korkusu kalbde olup, gönülde istiğnâ havası buldukça, O'nun nîmetlerinden de istifade etmeye çalışmak gerekir.

Mevlânâ dâimâ müridlerinin çalışıp - çabalamasını, bir san'at veya bir işle meşgul olmalarını isteyip, geçimlerini temin etmeye

1. Mevlânâ Celâl al-Din Rûmî, Masnavî-i ma'navî, nşr. R.A. Nicholson, London, 1925-1933, VI, 1058/323-4.

2. Masnavî, ayn. esr. 1, 2/19.

gayret göstermeyenlerin bir pul kadar değerlerinin olmadığını açıklar. (3)

İnsan hayatta sultan da olsa, kimseye yük olmamaya gayret göstermesi gerektiğini belirtip, sultanlığın tehlikeli bir görev olduğunu da açıklar :

«Belki o, saltanatta yüzlerce tehlike görmüştü. Çünkü dünya saltanatı temâmiyle baş korkusundan ibârettir. Baş korkusu, can korkusu ve din korkusu. Biz insanlar için bunlara denk bir imtihan olamaz. (4)»

Mevlânâ, hayatında sultanların tahtları uğruna can verdiklerini, kardeşlerini ve yakınlarını öldürttüklerini görmüş, eserlerinde bu düşüncelere yer vermiştir.

Bir ülkede iki sultan beraber hüküm süremez, saltanat için oğul babasını bile öldürür :

«Sofranın başına yüz kişi oturup, yemek yediği halde, baş olmak isteyen iki kişi, cihâna sığmaz. Pâdişah, saltanata ortak olur diye babasını bile öldürür. Bu sebepten pâdişahlık kısırdır.» (5)

Tarih boyunca saltanat süren birçok hükümdârlar, kendilerini güven altına almak gayesiyle ve saltanatlarını korumak uğruna en sevdiklerini ve yakınlarını öldürmekten çekinmemişler, hattâ saltanat için kendi canlarını tehlikeye atmaktan da sakınmamışlar.

Pâdişahlar, bazen umumun menfaati için kan dökerler :

«Pâdişahlar, ülkenin selâmeti için kan dökerler, fakat onların merhameti, şiddetlerinden daha fazladır. Pâdişaha, şeytan gibi, gazap galip olup, sırf nefsinin hilesinden, zarûret olmaksızın kan akıtmamalıdır.» (6)

O, padişahların suç işleyenlere karşı gerekli cezâların verilmesini, fakat aşırı derecede kızıp, öfkesine yenilerek, şiddet yolla-

3. Ahmed Atlâkî, Manâkıb al'ârifin ,nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara, 1959 - 1961, 1, 244 - 245.

4. Masnavî, ayn. esr. 1, 129/2607 - 8.

5. Ayn. esr. IV, 846/526 - 8.

6. Masnavî, ayn. esr. IV, 746/2435, 7; krş. Tâhir al-Mevlevî (Olgun), Şerh-i Mesnevî, Konya, 1971 - 1975, IV, 633 - 635/14836, 8.

rına sapmamasını ve merhametinin gazabından daha fazla olmasını ister. Tebasına karşı sultanların merhametli, şefkatli olmasını arzu eden Mevlânâ, aşırı derecede halim, selim olmasını da istemez :

«Ahlâksız erkeklerin yumuşaklığı da pâdişaha lâyük değildir; zira bu nevi erkeklerin yumuşaklığı yüzünden karısı da, cariyesi de ahlâksız olur.» (7)

Bu açıklaması ile Mevlânâ, suçlulara hak ettikleri cezâ verilmediği takdirde, fenalıklarını daha da artıracaklarını pek ağır ifâde ile belirtmektedir.

Bazen de sultanların, saltanat hirsından dolayı iyiyi kötüden, ehliyetliyi ehliyetsizden ayırdedemeyip, değersiz, câhil kimselere görev verdiklerini bir hikâye ile açıklar : (8)

Adamın biri korku ve telâşla bir eve sığınmak ister. Ev sahibi, «bu korku ve telâş nedir ?» diye sorar. Adam, «zâlim padişahı eğlendirmek için sokakta eşekleri topluyorlar.» Ev sahibi, adama : «Onlar eşek topluyorlar, sen neden kaçyorsun ?» Adam, «eşek toplayanların gözleri o kadar dönmüş ki, eşekle adamı farkedecek temyiz kudretine sahip değiller.» der.

Mevlânâ bu hikâyeyi şöyle bir sonuca bağlar :

«Temyiz (seçici, ayırıcı) kudreti olmıyanlar başımızda bulursunsa, eşeğin sahibini eşek diye götürürler. Bizim şehrimizin padişahı faydasız, abes iş tutmaz. Onun temyizi vardır, o işidici ve görücüdür.» (9)

Bu açıklama ile idârecilerin iyi ve kötü vasıfları belli olur. Fakat âmir mevkiinde bulunan kimseler, kendi kötülükleri ortaya çıkar endişesiyle bilgili ve ehil kimseleri iş başına getirmekten sakınırlar. Bu yüzden de her devirde, ehliyetsiz, câhil ve riyâkar kimseler iş başında görülebilir.

7. Masnavî, ayn. esr. IV, 746/2438.

8. Hikâye için bk. Masnavî, ayn. esr. V, 952-953/2538-2562; krş. Bad'al-Zamân Furûzânfar, Maâhız-ı kasas va tamsilât-ı Masnavî, Tahran, 1347, s. 179-180; M. Muhlis Koner, Mesnevî'nin Özü, Konya, 1961, s. 721-722.

9. Masnavî, V, 953/2545-6.

Bazen de mevki hırsı yüzünden bazı insanlar, bayağı hallere düşüp, horluklara katlanabilir :

«Halbuki halk, makam ve derece için aşağılıklara katlanır, bayağı hallere düşer, yücelik ümidiyle horluktan lezzet alır.» (10)

Fakat bazen de yükselmek ve önemli mevkilere gelmek için de tehlikeleri göze almak gerektiğini belirtir :

«Padişahların huzurunda can için tehlike vardır. Fakat himmetli kimseler, o huzurdan uzak kalmaya sabredemezler.» (11)

«Padişaha yakınlık, yakıcı bir ateştir» diye bir atasözü olmasına rağmen, ilerlemek , servet ve şöhret sahibi olmak isteyen kimseler, bu tehlikeyi göze alıp, «ya devlet başı, ya kuzgun leşe» diyerek, devlet hizmetine girerler.

Mevlânâ, Fihî mâfih adlı eserine : «Bilginlerin kötüsü emîrleri ziyâret eden, emirlerin iyisi bilginleri ziyâret edendir.» (12) hadisiyle başlar. Böylece, hükümdarların bilginlere karşı tutumlarının nasıl olması gerektiğini açıklamış olur.

O, hükümdarların buyruk ve otoritelerinin her türlü güç ve değer üstünde olmasını ister :

Bu durumu Mevlânâ şu kıssa (13) ile açıklar : Gazneli Sultan Mahmud'un çok kıymetli bir mücevheri vardı. Sultan, maiyetinde bulunan beyleri denemek için değerli mücevheri kırmalarını emreder, fakat bu değerli mücevheri kırmayı kimse lâayık görmez, kırmaktan çekinir. Sultan, gözdesi olan Eyaz'a bu mücevheri kırmasını teklif edince, o hiç tereddüd göstermeksizin, hükümdarın emrini yerine getirip, mücevheri kırar. Eyaz, bu mücevheri kırınca, beylerden yüzlerce feryat ve figan kopar. Eyaz dedi ki : «Ey şöhretli büyükler, padişahın buyruğu mu daha ileri, mücevheri mi ?» Bunun üzerine Sultan, cellâtlarına emir vererek, buyruğunu yerine getirmeyenlerin kafalarını vurdurmak, isterse de, Eyaz'ın şefati ile canları bağışlanır. Sultan : «Bu aşağılık adamlar, bu

10. Ayn. esr. 11, 252/1104.

11. Ayn. esr. 11, 264/1373.

12. Mevlânâ Celâl al-Dîn Rûmî, K. Fihî mâfih, nşr. Bad'al-Zamân Furûzânfar, Tahran, 1348, s. 1.

13. Kıssa için bk. Masnavî, ayn esr. V, 1029-33/4035-4115.

yüce makama lâyük değiller. Bir taş için benim buyruğumu reddettiler» der ve yanlarından bu beyleri kovar.

Bu kıssa bize âmir mevkiinde bulunan insanların emirlerinin ne derece geçerli olduğuna dikkat etmesi gerektiğini ne güzel ifâde etmektedir.

Mevlânâ, halkın malını haksız yere alanları, onların kanlarını içmekle eş tutar :

«Ey halkın kanını emen, bu işten uzaklaş, onların kanı seni savaşa düşürmesin. Onların mallarını, gerçekten de kanları bil. Zira mal, güçle gayretle elde edilir.» (14)

Yine halkın kanlarını haksız yere dökenlerin cezâsız kalmıyacağını şöyle açıklar :

«Kan uyumaz, kâtil aramak ve müşkülü keşfedip bulmak arzusu her insanın kalbine düşer.» (15)

Bu beyit «Akan kan yerde kalmaz» (16) atasözünü de hatırlatır.

İşte bu yüzden Mevlânâ, haklı ve haksızı tayin eden kadıların görevlerinin zorluğuna da değinir : Kadıların adâleti yerine getirememeye korkusuyla bu görevi almamak için kendilerini deli gösterdiklerini (17) ve bu görev verildiğinden dolayı da ağlayan kadıların (18) hikâyesini anlatır. Fakat kadı rüşvet almadığı ve kötü niyet ve kasdı olmadığı takdirde, hakikati bulup, doğru hüküm verebileceğini de belirtir :

«Sen rüşvet almadıkça hakikati görücüsünün; tamâ edersen, kör ve rüşveti verenin kölesi olursun.» (19)

Kadı veya hâkim bir taraftan rüşvet almadıkça, hasımlara karşı tarafsızlığını muhâfaza edip, hadiseyi karşılıklı yönleri ile

14. Masnavî, ayn. esr. 111, 381/156-7.

5. Ayn. esr. 111, 506/2488; krş. Tâhir el-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, 111, 649/10168.

16. Türk Atasözleri ve Deyimleri, İstanbul, 1971, 11, 248.

17. Masnavî, ayn. esr. 11, 314/2420.

18. Ayn. esr. 11, 329-330/2744-2755; krş. Abdülbâki Gölpınarlı, Mesnevi Şerhi, İstanbul, 1973, 11, 391-2/2748-2755.

19. Masnavî, yn. esr. 11, 330/2753.

tedkik ederek, gerçeği görüp, doğru hüküm verebilir. Aksi takdirde, hakikati tayin edip, doğru hüküm veremez.

Fakat Mevlânâ, insanın maddî zaflarını bilerek, kadının da boğazı veya ihtiyacı sebebiyle rüşvet tehlikesine düşebileceğine değinir : «Ne kadar âlim ve iyi huylu kadı vardır ki, boğazı yüzünden rüşvet almış, yüzü sararmıştır.» (20)

Burada Mevlânâ, rüşvet almayı teşvik değil, insanın maddî zaafalarına ve çeşitli arzu ve isteklerine karşı pek tedbirli olması gerektiğini hatırlatmak gayesiyledir.

Mevlânâ, halkı idâre eden hükümdarların, idârecilerin iyi ahlâklı, dürüst kimseler olmasını ister, zira onların huyları tebasına da tesir eder.

«Padişahların huyları, tebaya da tesir eder. Gökkübbe de toprağı yemyeşil eder. Padişahı bir havuz say, mâiyeti de oluklara benzer. Su, göllere oluklardan akar.» (21)

Denilmiştir ki : «İnsanlar, hükümdarlarının itikâd ve itiyâdına uyar.» (22)

Mevlânâ'da, «yeşil felek, toprağı yeşertir» diyerek, aşağı tabakanın yukarıdakilere uyacağını, onların ahlâk ve alışkanlıklarını taklid edeceğini anlatmak ister. Diğer taraftan da, başta bulunan insanlar, temiz bir kaynağa benzetilir, halk oluklardaki suları kirletse bile, temizlenmesi mümkün olur. Fakat kaynak baştan pis ve bulanık olursa, bunu temizlemek mümkün olmaz.

Askerin düşmanla savaşını Mevlânâ, hükümdarın kin ve öfkesine bağlar :

«Her ordunun şahısları, şahın huyu ve tabiatıyla doludur. Şahın mevki ve derecesine düşman olanlara bu sebepten kılıç vururlar.» (23)

Adâletle iş gören hükümdarlar, Tanrı gölgesi olarak değerlendirilir :

20. Ayn. esr. 111, 467/1697.

21. Masnavî, ayn. esr. 1, 140/2820 - 1.

22. Tâhir al-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, ayn. esr. 1, 1331 - 1332.

23. Masnavî, ayn. esr. V, 823/68.

«Halktan ayrılmış, hurma ağacının dibine varmış. Ağacın gölgesinde uyuyan Tanrı gölgesini seyret.» (24)

Bu beyitte Mevlânâ, bir hadisin ışığı altında Hz. Ömer (R.A.)'i kaseder. Hadiste, «Sultan, yeryüzünde Allah gölgesidir; onu ululayanı Allah ulular; onu aşağılayanı Allah aşağılar» (25) buyrulur.

Mevlânâ'nın bizzat devrinin sultan ve idârecileriyle münâsebetleri var. (26) Kendisine devrinde başvuran ihtiyaç sahiplerinin isteklerini yerine getirmek için devrinin ileri gelenlerine mektuplar yazmış, bu mektuplarda, kendi şahsına bir istekte bulunmamış, manevî nüfuzunu şahsî çıkarlarına âlet etmemiştir. (27)

Selçuklu Sultanı İzz al-Dîn Keykâvus 11 (1245 - 1257) ., Mevlânâ'yı ziyâret ederek, O'ndan nasihat ister. O da : «Sana ne öğüt vereyim, sana çobanlık emretmişler, sen kurtluk yapıyorsun» (28) der. Yine aynı Sultan ziyâretine geldiği zaman O'nu huzuruna kabul etmeyip, «zahmet etmesinler» (29) diye haber yollar.

Devrinin ünlü veziri ve müridi olan Mu'in al-D'n Pervâne (30) O'ndan öğüt istediği zaman, Mevlânâ O'na, Kur'ân ve hadis okuduğunu hatırlatarak, «Allah ve Peygamber'in sözleri sana te'sir etmezse, ben sana ne söylüyeyim.» (31) der.

Netice olarak, O'nun bu konudaki yüce karakterini şu beyitleri özetler :

24. Ayn. esr. 1, 70/1414.
25. Ala al-Dîn Ali b. Husâm al-Dîn al-muttakî al-Hindî, Kanz al-ummâl, Halep, 1971, VI, 4-5.
26. Faridûn b. Ahmed Sipahsâlâr, Risâla, nşr. Sa'îd Nafisî, Tahran, 1325, s. 83-91; B. al-Zamân Furûzânfar, Risâla dar tahkîk-i ahvâl-i zindagânî Mevlânâ, trc. F.N. Uzluk, Mevlânâ Celâleddîn, İstanbul, 1963, s. 182-189; A. Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn, İstanbul, 1959, s. 218-224.
27. Bu konuda bilgi için bk. Mevlânâ Celâl al-Dîn Rumî, Maktûbât, nşr. Yûsuf Camşîdî Pûr - Gulâm Husayn Amîn, Tahran, 1956.
28. Ahmed Aflâkî, Manâkib al-ârifin, ayn. esr. 1, 449.
29. Ayn esr. 1, 254.
30. Bilgi için bk. H. Ahmet Sevgi, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Devrin Örf ve Âdetleriyle İlgili Bilgiler, İstanbul, 1982 (doktora tezi, basılmamış, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Arap - Fars Filolojisi) s. 5-9.
31. Manâkib ayn. esr. 1, 165.

«Temiz kimselerin duvarını, toprağını, öpüp, yalamak, aşağılık kişilerin başını, güllüğünü elde etmekten daha yeğ. Gönlü aydın birine kul - köle olmak, padişahların başlarına tac olmaktan yeğ.» (32)

Mevlânâ, üstün karakteri ve hareketleriyle ve yaşayışı, fikirleriyle her sınıf halka örnek olduğu için asırlarca yaşamış ve idârecilere de, halka iyi fiillerle nasihat etmelerini tavsiye etmiştir :

«İşle olan öğüt, halkı daha ziyâde cezbeder. Çünkü sağır ve ruhsuzların da kulağına girer. Sonra bu öğütte emirlik şüphesi de az olur. Bu sebepten halka daha iyi te'sir eder.» (33)

O, kabiliyetsiz, ahlâksız, şahsiyetsiz, riyâkar ve düşük kimselerin sultan ve idâreci olmalarını istemez.

32. Masnavî, ayn. esr. 111, 414/638 - 9.

33. Ayn. esr. IV, 649/485 - 6.